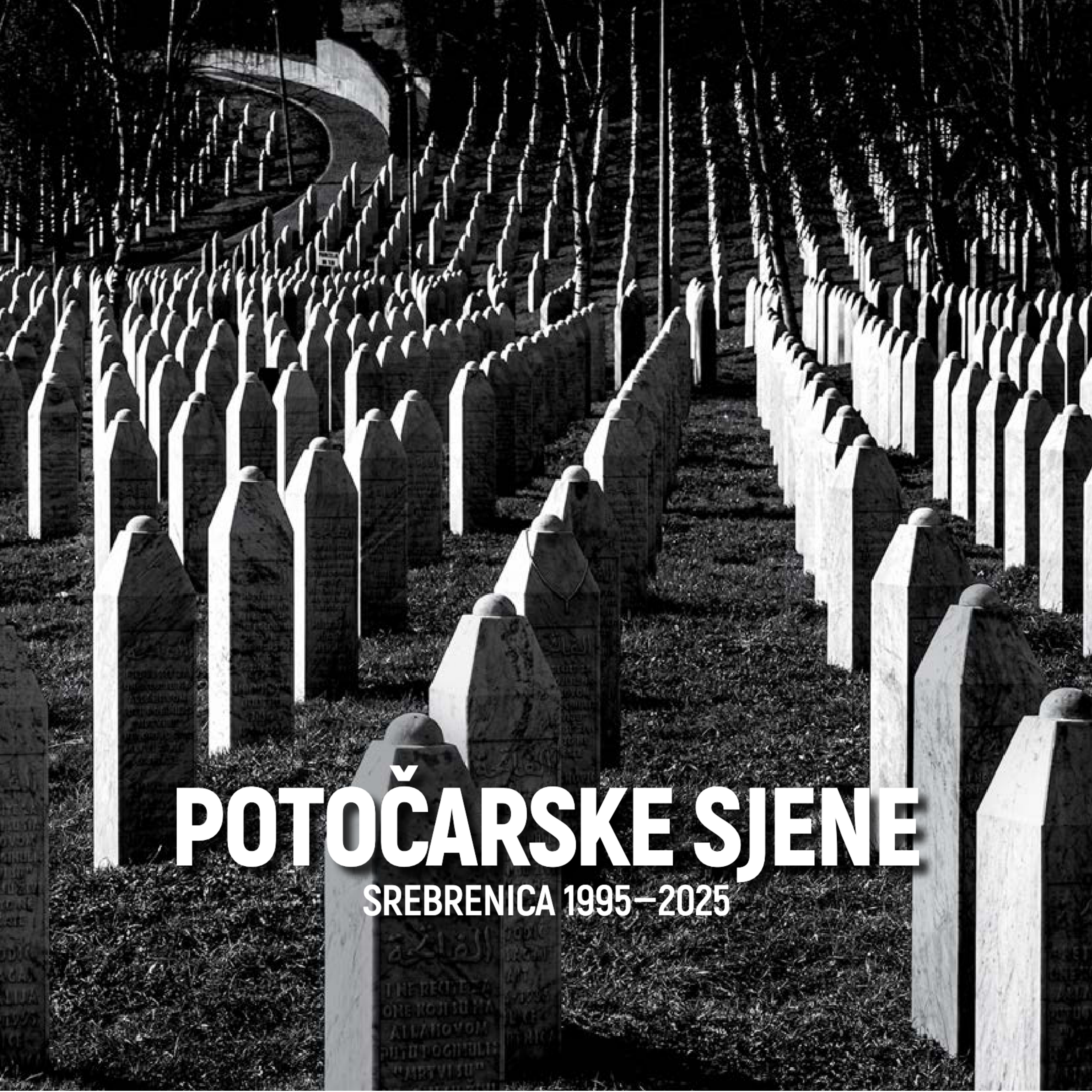

POTOČARSKE SJENE

SREBRENICA 1995–2025

NAKLADNIK
Bošnjaci zajedno! – Nacionalna koordinacija Bošnjaka u Hrvatskoj
Gajeva 7
10 000 Zagreb

ZA NAKLADNIKA
Bermin Meškić

GLAVNI UREDNIK
Filip Mursel Begović

IZVRŠNI UREDNIK
Mahir Sokolija

TEKST
Nihad Kreševljaković

FOTOGRAFIJA I DESIGN
Velija Hasanbegović

TISAK
Botaprint, Zagreb

ISBN 978-953-46373-9-5
CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001273293.

Projekt je financiran sredstvima
Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina

Ured
za ljudska prava i prava
nacionalnih manjina

Pod pokroviteljstvom zastupnika bošnjačke nacionalne manjine u Hrvatskom saboru Armina Hodžića

VELIJA HASANBEGOVIĆ

POTOČARSKE SJENE

SREBRENICA 1995—2025

Zagreb, 2025.

PARCELA
M 13

GENOCID U SREBRENICI: ISTINA I SJENE

Nihad Kreševljaković

"U nastojanju da eliminišu grupu Bošnjaka, snage bosanskih Srba su počinile genocid (...) Žalbeno vijeće neosporno navodi da zakon osuđuje, u ispravnim riječima, duboku i trajnu štetu nanesenu, a naziva masakr u Srebrenici pravim imenom: 'genocid'."

— Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju, presuda u predmetu Tužilac protiv Radislava Krstića, Žalbeno vijeće, paragraf 37

Agresija na Bosnu i Hercegovinu ostavila je iza sebe razorne posljedice: masovna ubistva civila, silovanja, protjerivanja, mučenja, glad, razaranje ekonomije i infrastrukture, uključujući bolnice, škole, bogomolje i kulturno-historijske spomenike... No, najstrašniji simbol tog rata ostaje Genocid u Srebrenici, gdje je u julu 1995. godine, u svega nekoliko dana, pred očima svijeta, ubijeno 8.372 muškaraca i dječaka.

Prema podacima Istraživačko-dokumentacionog centra iz Sarajeva, tokom rata u Bosni i Hercegovini (1992–1995) ubijeno je najmanje 93.837 osoba, većinom civila. Neki izvori ukazuju na još veći broj žrtava. To nije tek statistika. To su izgubljeni životi, uništene porodice, prekinuti snovi...

SJENE PROŠLOSTI I TRAJNA PRISUTNOST SJEĆANJA

Prošlost Srebrenice podsjeća na ljudske sjene koje nas neprestano prate – na glasove onih koji više ne govore, ali čije prisustvo i dalje oblikuje sliku i priču tog mjesta. Povijest ovog prostora nije tek hronika događaja ili sjećanja, ona je i osjećaj, ton kojim o njoj govorimo, tišina, bol koju prepoznajemo u očima preživjelih. To je priča o onome što nam je oduzeto i o pokušaju da kroz pamćenje sačuvamo ono što su počinitelji zločina namjerno i sistematski htjeli zauvijek uništiti i izbrisati.

Dio tog pamćenja jeste i naš pokušaj da se ogledamo u sudbinama ubijenih. U njihovoj ljudskosti. U boli njihovih majki, sestara, supruga, rodbine, komšija i prijatelja. Tamo, na tom mjestu, sjene ubijenih i dalje hodaju s preživjelima, s onima koji svakodnevno prolaze pored nišana u Potočarima i svjedoče tišini koja je preglasna da bi se tek tako mogla zanemariti.

Zato povijest Srebrenice ne pripada samo arhivima međunarodnih sudova. Ona se ne iscrpljuje u dokumentima, presudama i izvještajima. Povijest je i ono što odlučimo pamtiti, kao i način na koji pričamo o tome. U toj odluci krije se istina ne samo o prošlosti nego i o sadašnjosti, pa i o konturama budućnosti budemo li dovoljno odlučni i hrabri da je gradimo na istini.

Temeljni okvir te istine počiva na sudski utvrđenim činjenicama o Genocidu u Srebrenici provedenom u okviru velikosrpskih planova.

Sjećanje na Genocid u Srebrenici nije i ne smije biti privatno ili parcijalno. Ono je jednako važno za sve građane Bosne i Hercegovine, kao i za njene susjede, za Evropu, za svijet. Poruka Srebrenice je univerzalna: da se zlo može dogoditi svuda gdje šutnja zamijeni odgovornost, a ravnodušnost čovječnost.

U julu 1995. godine, u srcu Evrope, pred očima međunarodne javnosti, dogodio se najteži zločin nakon Drugog svjetskog rata: Genocid u Srebrenici. Njegov korijen leži u brutalnoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu započetoj 1992. godine, a čiji su uzroci u velikodržavnim projektima, nacionalističkim ideologijama i težnji za etničkim čišćenjem teritorija. Svi dijelovi zemlje, ne samo Srebrenica, bili su izloženi sistematskim napadima s ciljem mijenjanja demografske strukture i prekrajanja granica, pri čemu je nesrpsko stanovništvo bilo izloženo kontinuiranim progonima, zatvaranjima, silovanjima i ubistvima.

U SJENI DEVEDESETIH: AGRESIJA KOJU SVIJET NIJE ZAUSTAVIO

Prvi oružani upadi na teritoriju Bosne i Hercegovine počeli su još u novembru 1991. godine, prije međunarodnog priznanja zemlje. Kao dio agresorskih operacija oko Dubrovnika, Jugoslavenska narodna armija (JNA) i srpsko-crnogorske paravojne formacije napadaju i uništavaju selo Ravno. Nakon referenduma za nezavisnost stanje se ubrzano pogoršava. Srpske paravojne formacije, uz podršku JNA, napadaju Bijeljinu, u kojoj su počinjeni brojni ratni zločini. Jasno je vidljiv strateški obrazac: okupljanje vojne sile, poziv na predaju, potom napad i brutalno nasilje nad civilima. Slijedila su smaknuća, protjerivanja i pljačka. Bio je to početak onoga što će se nazvati "etničkim čišćenjem".

Istog dana kada su zemlje Evropske zajednice priznale nezavisnost Bosne i Hercegovine, 6. aprila 1992. godine, počeo je napad na njen glavni grad. Opsada Sarajeva postat će najduža u savremenoj ratnoj povijesti. Njegovi stanovnicu bili su 1.425 dana izloženi artiljerijskoj vatri, izglađivanju i svakodnevnom ubijanju.

Svi krajevi koje su srpski nacionalisti zamišljali dijelom "velike Srbije" našli su se pod snažnim udarom. Već u aprilu 1992. godine, pod zaštitom JNA, vlast u Banjoj Luci preuzimaju srpski ekstremisti.

Sličan obrazac uslijedio je i u Prijedoru, gdje je 30. aprila započeo teror nad nesrpskim stanovništvom. Formirano je 57 logora i pritvora, među kojima su najzloglasniji bili Omarska, Keraterm i Trnopolje. Kroz njih je prošlo više od 31.000 muškaraca, žena i djece.

U aprilu 1992. godine započela je i zločinačka kampanja u istočnoj Bosni. Prvenstveno su napadnuti pogranični gradovi: Zvornik, Foča, Goražde, Višegrad... Napadnuta je i Srebrenica.

U Srebrenici je između 18. aprila i 9. maja 1992. godine spaljeno mnoštvo bošnjačkih kuća, a 8. maja ubijeno je najmanje šezdeset civila. Dan poslije, 9. maja 1992. godine, snage Teritorijalne obrane Bosne i Hercegovine oslobađaju grad, koji ubrzo postaje enklava i utočište za desetke hiljada izbjeglica.

Do proljeća 1993. godine u Srebrenici je boravilo više od 50.000 ljudi, koji su se svakodnevno suočavali s glađu, bolešću, opsadom i granatiranjem.

Kako bi se uvjerio u užasne uvjete u kojima su civili preživljavali, Srebrenicu je sredinom marta 1993. godine posjetio general snaga Ujedinjenih nacija Philippe Morillon. Tokom njegovog boravka bosanski Srbi privremeno su obustavili napade. U strahu da će njegov odlazak značiti nastavak granatiranja, stanovnici, uglavnom žene, opkolili su njegovo vozilo i pokušali ga spriječiti da ode. Nakon više sati bezuspješnih pregovora, Morillon je izašao na prozor jedne zgrade i preko megafona poručio: "Sada ste pod zaštitom Ujedinjenih nacija... Nikada vas neću napustiti."

Mjesec nakon tog događaja, 16. aprila 1993. godine, Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija usvaja Rezoluciju 819 kojom se Srebrenica proglašava "zaštićenom zonom". Tim dokumentom date su garancije da će Ujedinjene nacije štititi stanovništvo "svim neophodnim sredstvima, uključujući i upotrebu sile".

Venecuelanski diplomat Diego Arria stanje u Srebrenici iz tog perioda već tada naziva "usporenim genocidom".

Usvajanju Rezolucije prethodio je masakr na školskom igralištu 12. aprila, kada je ubijeno 74, a ranjeno više od stotinu ljudi, među kojima veliki broj djece. Uslijedile su i Rezolucije 824 i 836, koje su potvrdile obavezu međunarodne zajednice da zaštiti civile i spriječi svaki oružani napad na ovu zonu. U Srebrenicu je prvo ušlo približno 170 pripadnika kanadskog kontingenta UNPROFOR-a, a godinu poslije, u februaru 1994, njihovu ulogu preuzima holandski bataljon. Približno 600 vojnika trebalo je nadgledati provedbu sporazuma. Glavna baza UNPROFOR-a nalazila se pet kilometara udaljena od Srebrenice u Potočarima.

Vjerujući u garancije međunarodne zajednice, unatoč užasnim uvjetima u kojima su živjeli, stanovnici Srebrenice nadali su se da je najgore prošlo, da gore ne može biti.

Ali – moglo je.

MRAČNA KOMORA ZLOČINA: JULI U KOJEM JE ČOVJEČANSTVO ZATVORILO OČI

Početkom 1995. godine započinje završno poglavlje tragedije koja će Srebrenicu obilježiti zauvijek.

U martu 1995. godine Radovan Karadžić, predsjednik samoproglašene Republike srpske i vrhovni zapovjednik njezinih oružanih snaga, izdao je "Direktivu 7", kojom se tzv. Vojsci republike srpske (VRS) naređuje stvaranje uvjeta "totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i bezperspektivnosti daljnjeg opstanka i života ljudi u Srebrenici". Taj dokument označava početak priprema za genocid nad bošnjačkim stanovništvom u zaštićenim enklavama Srebrenice i Žepe koji će kulminirati nekoliko mjeseci poslije, u julu 1995.

U proljeće iste godine Glavni štab VRS-a prekida primirje i naređuje napad na enklavu. Pod vojnom komandom generala Ratka Mladića i političkom direktivom Radovana Karadžića, uz potporu režima u Beogradu, započinje operacija "Krivaja 95".

U zoru 6. jula 1995. godine VRS započinje napad. Srpske snage nadiru s juga, pale sela, ubijaju civile i tjeraju hiljade ljudi u bijeg prema bazi Ujedinjenih nacija u Potočarima. Do 9. jula srpske trupe nalaze se svega kilometar od centra grada. Iako Armija Republike Bosne i Hercegovine pokušava protuofanzivu, ona je kratkog daha. Ratko Mladić 11. jula ulazi u Srebrenicu i pred kamerama izjavljuje: "Uoči još jednog velikoga praznika srpskoga poklanjamo srpskome narodu ovaj grad. I napokon došao je trenutak da se posle Bune protiv dahija Turcima osvetimo na ovom prostoru."

U noći 11. jula približno 15.000 bošnjačkih muškaraca pokušava proboj kroz šume prema slobodnoj teritoriji kod Tuzle. Većinu njih pripadnici srpskih snaga zarobljavaju i ubijaju. Taj put ostat će zapamćen kao "Marš smrti". Istodobno, približno 25.000 žena, djece i starijih osoba okupljeno je u bazi Ujedinjenih nacija u Potočarima. Holandski bataljon ne pruža otpor, a vojnici VRS-a ulaze u kamp i započinju teror. Preživjeli svjedoče o silovanjima, premlaćivanjima, ponižavanjima i

ubistvima. Počinje sistematsko odvajanje muškaraca i dječaka od njihovih porodica. Zarobljeni su deportirani, a potom ubijeni.

Od 12. do 17. jula izvršena su masovna pogubljenja u više etapa i na različitim lokacijama. U dolini Cerske ubijeno je 13. jula pored puta 150 muškaraca, većinom civila. Ruke su im bile vezane, na sebi su imali civilnu odjeću, a mnogi su ubijeni s povezima preko očiju. Istoga dana, u skladištu zadruge u Kravici, ručnim bombama, automatskim oružjem i protuoklopnim naoružanjem ubijeno je više od 1.300 zarobljenika, prethodno zatočenih u Sandićima.

Narednoga dana, 14. jula, približno 1.000 muškaraca odvedeno je u školu u Orahovcu. Uvjeravani su da će biti razmijenjeni. Oči su im bile povezane. Svi su strijeljani. Kada je jedna livada bila ispunjena tijelima, strijeljanja su nastavljena na drugoj. Tog i narednog dana, 15. jula, u školi u Petkovcima, više od 1.000 muškaraca bilo je zatočeno u potpuno nehumanim uvjetima. Mnogi su zlostavljani, a potom, u skupinama, odvođeni na strijeljanje.

Nakon što su 13, 14. i 15. jula u Kravici, Orahovcu, Petkovcima i Kozluku pogubljeni deseci hiljada Bošnjaka zarobljenih nakon pada Srebrenice, preostali zatočenici iz Bratunca prevezeni su u Dom kulture u Pilici i na poljoprivredno dobro u Branjevu, gdje su također brutalno pogubljeni.

Autobusi, koji su prevozili žene i djecu, zaustavljani su u Tišči. Muškarci, koji su se bili sakrili među civilima, odvojeni su, potom vezani žicom i sistematski ubijeni. Ukupno je od 11. do 17. jula 1995. godine ubijeno više od 8.000 muškaraca i dječaka, dok je više od 25.000 žena, djece i starijih osoba nasilno deportirano.

Uslijedio je pokušaj prikrivanja zločina premještanjem tijela iz primarnih u sekundarne, a potom i u tercijarne masovne grobnice. Proces, koji razotkriva nezamislive dimenzije zla, mogao bi se nazvati i "ubijanjem mrtvih". Ubijeni su ubijani po drugi, treći, pa i peti put. Tako su, primjerice, posmrtni ostaci 22-godišnjeg Kadrije Musića pronađeni u pet različitih grobnica. Takav podatak govori više od bilo koje metafore. Ovdje metafore nisu ni potrebne jer je stvarnost sama po sebi nedokučiva u svojoj surovosti.

Sjećanje na sve ove događaje svakodnevna je slika svijeta preživjelih, a osobito onih koji ni trideset godina poslije još nisu pronašli svoje najmilije. Za njih svaki dan izgleda kao zaustavljeni trenutak jula 1995. godine. Za njih ovozemaljski život nije ništa drugo nego ogledalo vlastite boli.

Genocid u Srebrenici, koji su Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY), Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove (IRMCT) i Međunarodni sud pravde (ICJ) službeno presudili zločinom genocida, ostaje najmračnija stranica savremene evropske povijesti nakon Drugoga svjetskog rata. Zbog toga zasebnu tragediju Srebrenice čini to što i danas postoje oni koji negiraju genocid i nastoje ublažiti njegovu težinu raznim intelektualnim akrobacijama. Među njima je i nobelovac Peter Handke, čiji se stavovi prema zločinima u Srebrenici i bliskost s njihovim počiniteljima svrstavaju u najopasnije oblike moralnog relativizma našeg doba.

U SJENI DRUGOG SVIJETA: SVJEDOČANSTVA I BOL PREŽIVJELIH

Preživjeli često žive "u sjeni Drugog svijeta", u trajnom odnosu s onima koji su ubijeni. Njihova svakodnevica oblikovana je prisutnošću odsutnih: sinova, muževa, braće, očeva... Mnogi od njih nikada nisu pronađeni, pa preživjeli tako ne mogu posjetiti ni grobove najmilijih kao mjesta na kojima bi njihova ovozemaljska tuga mogla pronaći svoj odraz i utjehu.

Svaka osoba koja je preživjela juli u Srebrenici nosi u sebi priču koja nadilazi granice zamislivog. To nisu samo svjedočenja, to su životi koji su se raspali u susretu sa zlom u njegovu najstrašnijem obliku. Otuda dolazi ta tanka granica između patnje onih koji su ubijeni na najmonstruozniji način i onih koji su preživjeli, osuđeni da sa sobom nose te slike, bol prisilnog rastanka i sjenu zauvijek nedostižne blizine svojih najmilijih. U svakom od tih iskustava krije se cijeli jedan roman: o izdaji, o boli, o šutnji i o nestanku jedne zajednice. Među njima je i priča Mirsade Malagić koju je iznijela kao svjedokinja pred sudom u Haagu. Njena sudbina, iako tek jedna među hiljadama, u sebi nosi cijeli svemir boli, nemoći, ali i nepojmljive hrabrosti.

Imala je trideset i šest godina kada je pala Srebrenica. Bila je majka troje djece, a pod srcem je nosila četvrto – kćerku. Vjerovala je da će, unatoč svemu, baza Ujedinjenih nacija u Potočarima značiti spas. Tog 11. jula 1995. godine, zajedno s jedanaestogodišnjim sinom Adnanom i sedamdesetogodišnjim svekrom Omerom, trudna žena bježala je kroz strah i dim. Njezin muž Salko, sinovi Admir i Elvir te brat Sadik krenuli su drugim putem prema šumi iz koje se nikada nisu vratili.

Od eksplozije granate, geler se zabio u Mirsadinu ključnu kost. Ranjena trudnica, s djetetom koje nije razumjelo gdje mu je otac, i starcem koji je jedva hodao, ušla je u zonu pod zaštitom međunarodne zajednice. Unutra: pregrijana hala, nesvjestice, panika, žeđ i poraz svake nade u ono što se nazivalo "međunarodna zaštita".

Sljedećeg dana, dok je tražila vodu, vidjela je prizor koji joj je u potpunosti razorio iluziju: vojnik UNPROFOR-a bio je zavezan za vozilo! Pred njenim očima nestajala je civilizacija pretvarajući se u prah i pepeo. Granate i jauci stizali su sa svih strana. Srpski vojnici ulazili su u krug tvornice cinka, vrijeđali ljude, a potom pozivali muškarce "na ispitivanje". Niko od njih više nije viđen. Pred očima ljudi, sa svakim odvedenim nestajao je cijeli njihov svijet.

Mirsada se prisjećala krikova koji su dolazili iz smjera kuće u koju su odvodili muškarce. "Nešto iz horor filma", izjavila je pred sudom. Kada bi žene upitale srpske vojnike za odvedene članove porodice, ovi bi odgovorili da ne znaju, ali da nema razloga za brigu. Istovremeno, smrt se osjećala svuda. Panika se širila poput kuge. Niko više nije znao gdje je granica razuma, ni šta uopće znači sutra.

Ujutro, 13. jula, Mirsada je među vojnicima razaznala poznata lica. Bile su to komšije, ljudi s kojima je nekoć pila kahvu. Sada su nosili uniforme i šuteći okretali glavu. Ta šutnja bila je jednako strašna kao i pucnjava.

A onda je uslijedila kulminacija obmane. Zločinac Ratko Mladić pojavljuje se među stanovnicima Srebrenice objašnjavajući im da će biti evakuirani. Izmučeni ljudi su mu aplaudirali, a prostor u kojem su se našli postao je pozornicom prevare.

Autobusi iz Srbije – "Strela", "Raketa", "Lasta" – stigli su "u pomoć". Ušli su samo žene, djeca i starci. Muškarci su izdvojeni. Među njima i Mirsadin svekar Omer. I susjed Ramiz. I mnogi drugi... Zahvaljujući hrabrosti svojstvenoj samo majci Mirsada i sin Adnan došli su do slobodne teritorije. U Tuzli će Mirsada 1996. godine roditi kćerku Amelu koja svog oca i dva brata nikada neće upoznati.

Trenuci o kojima je Mirsada govorila zauvijek su, poput tetovaža iz koncentracijskih logora, ostali urezani u pamćenje žene kojoj su, s muževljeve strane, četnici pobili tri generacije muškaraca, kojoj su ubili brata, dva sina i muža, čije je tijelo pronađeno u šest različitih masovnih grobnica.

Na jednom od suđenja sudija ju je upitao ima li nešto što želi dodati svom iskazu. Opisala je susret sa spomenikom ženama ribara koje su čekale muževe koji se nikada nisu vratili, a na koji je naišla na obali Sjevernog mora u Scheveningenu.

"Mi bismo se mogle okrenuti tim našim pustim šumama", rekla je Mirsada Malagić, "u kojima smo ispratile svoje sinove, koji se nikada nisu vratili, za koje nikada nismo ništa saznale, jesu li mrtvi ili živi, ili gdje su im ostale kosti."

Takva je i priča Hajrije Ćatić, majke Nihada Nine Ćatića, pjesnika i novinara, koji je iz opkoljene Srebrenice putem radioveze poslao posljednji izvještaj iz ovog grada: "Srebrenica se pretvara u najveću klaonicu. Poginuli i ranjeni neprestano se dovlače u bolnicu. Nemoguće je opisati. Svake sekunde po tri smrtonosna projektila padnu na ovaj grad. U bolnicu je trenutno dovučeno sedamnaest poginulih, pedeset i sedam teže i lakše ranjenih. Da li iko na svijetu može doći da vidi tragediju koja se dešava Srebrenici i njenim stanovnicima? Ovo je nečuven zločin koji se izvodi nad bošnjačkim stanovništvom Srebrenice. Populacija u ovom gradu nestaje. Da li iza svega stoji Akaši, Butros Gali, ili neko drugi, bojim se da za Srebrenicu neće više biti bitno."

Svaka veza sa Srebrenicom bila je nakon toga prekinuta.

Nihad, Junuz i Hajrija Ćatić posljednji put su se porodično okupili 11. jula 1995. godine, u strahu, pod kišom granata u avetinjskom gradu, s čijih brda se čulo arlaukanje zvijeri žednih krvi. Dogovor je bio da se majka i otac zapute ka Potočarima, a da će on s prijateljima preko šume krenuti ka Tuzli.

U posljednjoj sceni dotadašnjeg života Hajrije Ćatić njen sin Nihad obraća joj se riječima: "Majko, vidimo se u Tuzli." Nino se smiješio i nikada ljepše u njenim očima nije izgledao. Onoliko lijep kako samo može biti sin kojeg majka posljednji put na Ovom svijetu gleda i s Ovog svijeta ispraća.

Velija Hasanbegović i ja posjetili smo Hajriju Ćatić u Tuzli, u prostorijama Udruženja Žena Srebrenice, neposredno pred 25. godišnjicu genocida u Srebrenci. Zidovi prostorije bili su prekriveni fotografijama nestalih i ubijenih. Promatrali su nas.

Hajrijin glas – tih, ritmičan, nalik na fado – bio je poput neke tužne melodije koja vam cijelo srce ispuni bolom. Bila je to tuga žene koja desetljećima stoji na obali Ovog svijeta čekajući povratak sina. Svojom porodicom smatrala je žene poput nje, koje čekaju da se pronađu kosti njihovih najmilijih. Mislim da niko ne može shvatiti toliku čežnju za jednom jedinom koščicom svoga djeteta. Ta koščica bila je sve što je ostalo od Hajrijine nade u pravdu. Zato su ti, još neiskopani grobovi, mjesta najdublje, nezamislive tuge.

"Ne bojim se smrti", rekla je, "ali bojim se toga... Da mi je samo vidjeti njegov mezar i nišan, pa neka odmah umrem."

Nažalost, Hajrija to nije dočekala.

Život nakon jula 1995. godine za nju se teško mogao nazvati životom. Bila je među nama, ali kao da nas je sve već bila napustila. Hajrija Ćatić djelovala je kao da pripada nekom međuprostoru između Ovog i Onog svijeta. Nestrpljiva da se pridruži svome Nini, a istovremeno neumorno strpljiva s nama, dajući nam vremena da shvatimo koliko vrijedi ta jedna jedina kost. Ta jedna jedina koščica. Ne samo za majku već za cijelo čovječanstvo.

U razgovoru, kao u ogledalu, odražavala se cijela nemoć: govorila je o nijemim institucijama, o politici koja blokira istinu, o zemlji u kojoj "dok su ovi na vlasti – nema nikakve budućnosti". I sve to s težinom riječi žene koja ne traži osvetu, ni priznanja, već samo pravo da tuguje nad grobom svoga sina.

Nažalost, Hajrija nije dočekala ni tu jednu koščicu svoga Nine.

U sjećanju na taj susret, Hajrijin tihi glas i njene riječi, koje se pred vašim očima pretvaraju u poeziju, danas se čine poput krika.

Mnogo je osoba poput Hajrije koje su umrle a da nisu pronašle posmrtne ostatke svoje djece, muževa, braće...

Teško je smisliti riječ koja bi opisala tu vrstu poraza. Ta jedna koščica, ili barem iskrena volja da se pronađe, za Hajriju i žene poput nje dijelila je svijet na onaj u kojem ima smisla ostati i onaj koji tone u mrak vlastite prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Dok prolazimo kroz fotografije, Velija Hasanbegović s dubokim suosjećanjem, a poput kakve molitve, izgovara imena tih bolom ophrvanih žena: Ajiša Malić, Šuhra Malić, Bida Osmanović, Mirsada Malagić...

Razgovara s njima i u tim razgovorima, bez izuzetka, oslovljava ih majkama. U tom smislu, ova knjiga mogla bi se smatrati i nekom vrstom porodičnog albuma Velije Hasanbegovića. Ne zvuči to nimalo pretjerivanjem kada poznajete njegovu biografiju.

KROZ OBJEKTIV PROŠLOSTI

Velija Hasanbegović rodio se u Višegradu. Njegov daidža Alija Akšamija bio je jedan od najznačajnijih bosanskohercegovačkih fotografa, poznat i po čuvenoj fotografiji Ive Andrića na kojoj se u pozadini nalazi most Mehmed-paše Sokolovića. Velijina majka Mevlida bila je među prvim ženama u Bosni i Hercegovini koje su se bavile fotografijom. Neki od njezinih radova bili su dio godišnjih izložbi šezdesetih godina. Svoju ljubav prema fotografiji prenijela je i na sina.

Fotografska poetika Velije Hasanbegovića, njegova etička osjetljivost i osobna biografija čine ga čovjekom koji ne samo da razumije temu kojom se ova knjiga bavi već je s njom neraskidivo isprepleten – kao svjedok, kao umjetnik i kao onaj koji je preživio strašna ratna iskustva. Njegov stvaralački opus, uključujući i *Potočarske sjene*, svjedoči o tome. Njegovo životno iskustvo nesumnjivo je bitan dio njegove fotografske i umjetničke misije.

Priča o njegovoj prvoj samostalnoj fotografskoj izložbi "Drina / Jezero Perućac" jedna je od najzanimljivijih koje sam ikada čuo.

Početak agresije Velija Hasanbegović dočekao je kao šesnaestogodišnjak u svom rodnom *lijepom, starom gradu, gdje duboka Drina vijekovima teče*. U grad na Drini, tik uz granicu sa Srbijom, baš kao što je i Srebrenica, već početkom aprila 1992. godine ušle su snage Užičkog korpusa JNA.

Kontrola nad gradom predana je lokalnim srpskim ekstremistima. Formirana je "Srpska opština Višegrad", koja je provodila nasilnu kampanju usmjerenu protiv Bošnjaka. Višegrad će postati mjesto nekih od najužasnijih zločina počinjenih nad civilima tokom Agresije na Bosnu i Hercegovinu. Prema dokumentima Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, u Višegradu i okolini ubijeno je približno 3.000 Bošnjaka, uključujući oko 600 žena i 119 djece. Višegrad je bio podvrgnut jednoj od najnemilosrdnijih kampanja etničkog čišćenja. Okrutnost i zločini bosanskih Srba u Višegradu bili su takvi da je cjelokupno bošnjačko stanovništvo ove općine ubijeno ili deportirano još 1992. godine. Taj zločin protiv čovječnosti potvrdile su i međunarodne presude.

Tu su se odigrale i neke od najokrutnijih ratnih epizoda, koje se svrstavaju među najmračnije slike Agresije: zločini u Pionirskoj ulici i na Bikavcu, kad su deseci žena, djece i staraca zatvoreni u kuće, koje su potom zapaljene.

Kao dio terora koji je vladao gradom, veliki broj ljudi brutalno je ubijen, a njihova tijela bačena su u Drinu. Među onima koji su dovedeni na obalu Drine da budu strijeljani bili su Velija, njegov brat i otac. Moglo bi se reći da tu započinje novi Velijin život.

Šesnaestogodišnji Velija, zajedno s bratom i ocem, uspio je preživjeti strijeljanje zahvaljujući akciji pripadnika Armije RBiH s druge obale rijeke. Preplivali su Drinu i našli se na slobodnoj teritoriji za koju do tada nisu ni znali da postoji.

Osamnaest godina poslije, upravo na tom mjestu gdje je doveden na strijeljanje, Velija Hasanbegović vratio se s fotoaparatom u rukama.

Bilo je to u julu 2010. godine. Iz tehničkih razloga ispuštena je voda iz akumulacije Hidroelektrane "Bajina Bašta", što je otkrilo dno jezera Perućac. Svjesni da je riječ o jedinstvenoj prilici, čije je vrijeme ograničeno, službenom timu koji je tragao za nestalim osobama pridružili su se i volonteri.

Priču o hiljadama volontera koji su iz svih krajeva Bosne i Hercegovine dolazili pomoći u potrazi za posmrtnim ostacima ubijenih bilježio je Velija Hasanbegović. Po suncu i kiši kretao se među njima i sam u potrazi za svojim sugrađanima. Bez mnogo riječi, crno-bijelim kadrovima tiho je bilježio bol, trud, očaj i tračak nade koji su isijavali iz svakog pokreta, pogleda i zamaha lopate. U borbi s vremenom, svjesni važnosti svake minute, mladi i stari pokušavali su iz mulja jezerskog dna izvući posmrtne ostatke žrtava zločina. Svi su znali da je to možda posljednja prilika i nada za mnoge porodice da pronađu kosti koje svjedoče o onome što se pokušalo zataškati. Pretpostavlja se da se ondje nalaze posmrtni ostaci približno 2.000 osoba. To jezero Perućac čini najvećom masovnom grobnicom na Balkanu. Trka s vremenom trajala je do 23. septembra 2010. godine, kada su lokalne vlasti, nimalo sretne zbog masovnosti akcije, odlučile započeti s ponovnim punjenjem akumulacije. Pronađeni su posmrtni ostaci 373 osobe, većinom žrtava zločina u Višegradu.

Od približno 7.800 crno-bijelih fotografija Velija Hasanbegović odabrao je dvadeset i dvije dimenzija 90 × 70 cm za izložbu pod nazivom "Drina / Jezero Perućac". To je priča o njegovoj prvoj samostalnoj izložbi. Neposredno nakon što je dio tih fotografija objavljen u *Financial Timesu*, ova crno-bijela fotohronika predstavljena je krajem aprila 2012. godine u Sarajevskom ratnom teatru, u okviru programa Modul Memorije, Međunarodnog teatarskog festivala MESS. Bila je to izložba kakvu publika rijetko ima priliku doživjeti – bez spektakla, bez teatralnosti, ali s nevjerojatnom snagom svjedočenja.

Jedna od izloženih fotografija snimljena je na istom onom mjestu na kojem je Velija sa svojim najbližima doveden na strijeljanje 1992. godine. Trebam li naglašavati fascinantnost fenomena i jedinstvenost slučaja fotografa koji je fotografirao mjesto vlastitog pogubljenja?

Tako započinje izuzetna priča o fotografu koji je odavno prestao brojati svoje izložbe. Njegovo fotografsko umijeće neupitno je, a želja za traganjem čini se simboličkom crtom njegova rada. Njegov fotoaparat nije samo sredstvo bilježenja, već alat potrage – poput onih koji kopaju po zemlji u potrazi za nestalima. U svakom kadru osjeća se isti poriv: traganje za onim što je skriveno, potisnuto, zaboravljeno. Ta potraga postaje simbolička nit koja prožima njegov rad – tiha, uporna i duboko ljudska.

Velija Hasanbegović danas je jedan od najistaknutijih bosanskohercegovačkih fotografa, umjetnik čije je stvaralaštvo neraskidivo povezano s kolektivnim sjećanjem, traumama i opomenama na ratne strahote devedesetih godina. Njegova fotografija nije puki estetski izraz, već duboko emotivan i povijesno angažiran medij koji nastoji ovjekovječiti ne samo prizore prošlosti već i osjećaje onih koji su preživjeli i onih koji su nestali. Svoj je profesionalni put gradio fokusirajući se na teme sjećanja, identiteta, ljudskosti i pravde. Njegova posvećenost najtežim trenucima bosanskohercegovačke prošlosti, uključujući i genocid, postavila ga je kao jednog od najvažnijih umjetničkih svjedoka našega vremena.

I skroman je. Sebe opisuje kao čovjeka koji uvijek nosi fotografsku opremu. Bavi se dokumentarnom, pejzažnom i umjetničkom fotografijom te smatra da fotograf treba raditi što više i zabilježiti što više, jer je vremena uvijek premalo.

Njegov privatni i profesionalni život stalno se prepliću. Suštinsku važnost fotografije otkrio je u teškim ratnim godinama, kada je nabavio i prvi vlastiti fotoaparat. Nakon što su on i njegova porodica

protjerani iz svog doma, ostali su bez ičega – uključujući i sve fotografije. Kako sam kaže: "Kad sam ostao bez ičega, tek sam tada shvatio što znači fotografija."

Izgubivši fotografske tragove vlastitog i porodičnog sjećanja, razvio je vrlo visok stepen osviještenosti o važnosti svake pojedinačne fotografije, što se jasno vidi u njegovom pristupu radu.

Kao umjetnik s izrazito istančanim osjećajem, podjednako je predan izboru teme i njezinoj realizaciji. U njegovim radovima umjetnost nije ukrasna gesta, već duboka, promišljena i odgovorna sinteza estetike i etike. Njegove fotografije ne šute, ali ni ne viču – one govore tišinom. Onom tišinom koja ostaje kada riječi postanu nemoćne objasniti zlo, ali ni ljudsku snagu da se nosi s najstrašnijim životnim izazovima.

Suočavanje s prošlošću u njegovom je slučaju često i suočavanje sa samim sobom – beskrajno duboko i intimno iskustvo. Vjerujem da se samo najhrabriji i najviše osviješteni pojedinci mogu nositi s tim a da to ne utječe na njihovu dobrotu i ljudskost.

Velija nije fotograf koji se skriva iza objektiva. On stoji ispred njega, iako ga ne vidimo. Prisutan je u svakom kadru, ne kao autor koji promatra, već kao neko ko sudjeluje i duboko suosjeća s onim što ovjekovječuje.

Upravo zbog te duboke, suštinske empatije i osobne povijesti, vjerujem da je Velija Hasanbegović autor čije *Potočarske sjene* zaslužuju visoko mjesto u umjetničkoj zbirci kolektivnog sjećanja našeg vremena. Daleko od senzacionalizma i pristupa emociji kao robi (u što mnogi često upadaju), on je na svojim fotografijama uspio sačuvati autentičnost. Siguran sam da će im vrijeme tek dati savršenu formu. U tamnoj komori svijeta u kojem živimo, u tišini, na papiru će se tek početi ukazivati njegove slike: isprva sjene, zatim oblici, sve dok se ne pojave čiste konture i boje koje ne blijede. Vrijednost njegovih fotografija jeste u tome što postaju jasnije, dublje i trajnije što ih vrijeme više ispituje.

Još jedna od prepoznatljivosti njegova rada jeste izuzetno poštovanje koje iskazuje i prema onome koga fotografira i prema onome ko će tu fotografiju gledati. Njegove fotografije – a to u ovakvim situacijama zna biti izuzetno izazovno – ne izazivaju sažaljenje, već prikazuju dostojanstvo onih koje fotografira. Kolikogod se bavio teškim temama, u središtu njegova pristupa uvijek je prisutna i ljepota.

Takav se pristup osjeća u svim njegovim radovima i izložbama, jednako kao i fascinacija sjenom.

Izložbeni opus Velije Hasanbegovića – od njegove prve samostalne izložbe, preko izložbi koje se bave portretima žrtava rata koji postaju heroji mira, "Lično" (2017) ili "Atlete srca" (2016), koje prikazuju reprezentativce Bosne i Hercegovine u sjedećoj odbojci, do njegove najnovije izložbe "Svjedoci vremena" (2025), koja obrađuje temu zločina počinjenih u Prijedoru i okolini – svjedoči o dosljednom, duboko etičkom pristupu dokumentiranju posljedica rata i nasilja.

Materijal za knjigu *Potočarske sjene* logičan je vrhunac više od desetljeća dugog, predanog rada. Kroz prizmu sjene kao simbola odsutnosti i trajanja istražuje kolektivno pamćenje Genocida u Srebrenici. Znakovito je i to što je realizirao i izložbu "Prijedorske sjene", što dodatno potvrđuje važnost sjene kao ključnog izraza njegove poetike. "Potočarske sjene" sazrele su kao zaokružena cjelina spremna za fotomonografiju – plod dugotrajnog, tihog i dosljednog umjetničkog pregnuća koje nadilazi trenutne impulse i potvrđuje njegovu istinsku predanost svjedočenju kroz fotografiju.

Riječ je o fotografskom eseju koji koristi snažne vizualne metafore kako bi evocirao neizbrisive tragove prošlosti u prostoru ispunjenom boli i sjećanjima. Naslov samog djela – "sjene" – nosi višestruku simboliku. Sjene su podsjetnik na one koji su fizički odsutni, ali čiji duh i prisutnost ostaju neizbrisivi. One su tiha prisutnost patnje, ali i trajna opomena savjesti ljudi i društava. Hasanbegović prikazuje Potočare kao prostor u kojem se priroda i sjećanje prepliću ali u kojem sjene prošlosti ne blijede.

POTOČARSKE SJENE VELIJE HASANBEGOVIĆA

Hasanbegovićeve fotografije u *Potočarskim sjenama* prije svega su prožete tišinom koja progovara. U fokusu su često detalji, fragmenti, sjene stabala, prazni spomenici, osvijetljeni tragovi nevidljivih prisutnosti. Takvim stilom uspijeva izgraditi atmosferu koja od promatrača zahtijeva da ne ostane pasivan, nego da postane aktivan sudionik procesa sjećanja.

U ovoj knjizi Potočari su mjesto tišine, sjećanja i bijelih nišana. No, ni zemlja ni vrijeme ne mogu zatrti sjene koje su ostale iza ubijenih. Te sjene, nevidljive, ali sveprisutne, lebde nad svakim pogledom, nad svakom suzom, nad svakom majkom koja još čeka da pronađe ime, kost, bilo kakav trag.

U toj tišini fotografija postaje nijemi svjedok vremena. Ove fotografije nisu samo vizualni prikazi, već trag duše, lom srca, krik koji se ne čuje, ali se snažno osjeća. Na Hasanbegovićevim fotografijama su žene u "bosanskom miru", u kojem i desetljećima nakon rata odjekuje jeka agresije, razaranja i boli. Uplakane, s pogledima koji lutaju prostranstvima poznatim samo njima. Pogledi često nisu usmjereni prema objektivu. Čak i kad gledaju u objektiv, te žene zapravo gledaju prema mjestima gdje su posljednji put vidjele sina, muža, brata. Ondje gdje je bol ostala stajati, a vrijeme prestalo teći. Ti pogledi nisu samo pogledi – oni su prostor susreta i rastanka, svakog dana, iznova i iznova.

Neke od njih čuvaju likove svojih najmilijih samo još u sjećanju. U rukama grčevito drže fotografije izlizane od dodirivanja i milovanja.

Iako kamera bilježi sadašnji trenutak, na tim licima nije sadašnjost. To su lica čiji su pogledi ostali u prošlosti koja i dalje traje.

Na fotografijama su domovi puni tišine, u kojima vam se, dok ih promatrate, čini da čujete otkucaje satova sa zidova. Sve je pripremljeno za one koji se nikada nisu vratili. Svakodnevica tih žena nije obična – to je neprestana borba za očuvanje sjećanja koje nije prošlost, već život sam.

Tamo, na tom mjestu – u Potočarima – istina ima oblik bijelih nišana, nadgrobnih spomenika. Istina su oni brojevi na tabutima, ruke spuštene na njih. Istina je onaj trenutak kada članovi porodice podižu tabute iznad svojih ramena, zbunjeni lahkoćom svojih roditelja, braće, rodbine, prijatelja. Ponekad ono što nose nije ništa više od pokoje pronađene kosti. Pravna presuda za genocid je važna, ali za ove ljude istina o svijetu je u slici i zvuku zemlje dok njome prekrivaju tabute svojih najmilijih.

I svakog 11. jula koraci prema Potočarima nisu samo put prema mezarju. To su hodočašća prema istini. To je onaj jedan dan u godini kada se ovaj prostor ispuni ljudima i kada nastanu prizori nalik onima iz svetih knjiga.

I još nešto – ove fotografije ne traže osvetu, ali traže istinu. I pamćenje. I priznanje. Jer Srebrenica nije samo rana Bosne i Hercegovine. Ona je poraz svijeta. Ubijen je narod, ali i povjerenje. Poništena su obećanja. Uništena su uvjerenja o "nikad više". Ohrabreno je zlo u svom naopakom naumu i ideji o nekažnjivosti zločina ili o njihovom negiranju.

Zastrašujuće je to što i tri desetljeća nakon počinjenog zločina u Srebrenici mnogi, u zemlji i njezinu susjedstvu, i dalje negiraju taj presuđeni genocid. Još gore – nerijetko se slave i veličaju presuđeni ratni zločinci odgovorni za tugu i bol običnih ljudi. Još je strašnije to što se teret vlastitoga zla pokušava prenijeti novim generacijama. Upravo su zato važne ovakve knjige i ovakve fotografije – kako bismo se u njima i sami ogledali u potrazi za vlastitim odrazom. One su tiha svjetlost u tamnim hodnicima pamćenja.

Priča o Srebrenici nije završena. I nikada neće biti. Sve dok ne počnemo iz takvih priča učiti lekcije o životu i odnosu prema njemu, prema ljudima i neljudima, prema dobru i zlu.

U očima tih žena sadržan je cijeli svemir preživljavanja. To nije estetizirana patnja. To je ogoljena istina. Da neko može izgubiti sve, a ostati uspravan. I pružiti ruku. I dopustiti da ga se pogleda. Jer pogledati te žene znači suočiti se s onim što nismo spriječili. S onim što još traje.

Monografija *Potočarske sjene* Velije Hasanbegovića ostaje trajno i nezamjenjivo svjedočanstvo o genocidu u Srebrenici, ali i umjetnički spomenik snazi sjećanja i ljudske savjesti. U vremenu kada se istina često pokušava relativizirati ili zaboraviti, ova djela daju glas onima koji su ga izgubili i podsjećaju da su sjene prošlosti neizbrisive.

Kroz tišinu i minimalizam svojih fotografija Hasanbegović uspijeva prenijeti univerzalnu poruku o potrebi pamćenja, pravde i mira. *Potočarske sjene* poziv su na aktivno suočavanje s prošlošću i na njezinu trajnu prisutnost u kolektivnoj svijesti – jer samo tako može postojati istinska mogućnost trajnog mira. Utoliko je ova knjiga svojevrsni dijalog između prošlosti i sadašnjosti, između onih koji su nestali i onih koji ostaju svjedočiti u ime cijelog čovječanstva. Takvo čovječanstvo jeste ono koje ne prihvaća svijet u kojem će ljudi biti ubijani zbog svog drukčijeg imena, niti ravnodušno promatra ubijanje slabijih – čemu, nažalost, i danas svjedočimo. Šutnja pred Genocidom u Srebrenici i šutnja pred genocidom kojem danas svjedočimo u Gazi – dvije su strane istoga nijemog lica svijeta koji se odriče vlastite savjesti: lica koje okreće pogled kada bi se trebao podići glas.

Potočarske sjene stoga nisu samo memorijalni projekt, već i svojevrsni moralni kodeks: podsjetnik na vrijednost života, na dostojanstvo žrtava, na obavezu čuvanja sjećanja, na pogubnost ravnodušnosti i šutnje te na spremnost da se uvijek borimo za pravdu.

1
2
8
9
10
11
12

2
JKP "KOMEMORATIVNI CENTAR" d.o.o. Tuzla
NALOG ZA DŽENAZU
Patološki broj:LP04-152BP-LFB1-M; LP04-214BP-LT5-M; LP04
P; LP04-411BP-RT4-M; LRC:1068(SET387)
i ime umrlog:SALČINOVIĆ (TURABIJA) ELVIR
.07.2023.godine
POTOČARI-SREBRENICA
pogibije:1980 - 1995
SALČINOVIĆ (Turabija) ELVIR
LP04-152BP-LFB1-M
LP04-214BP-LT5-M LP04-387BP
LP04-400BP LP04-411BP-RT4-M LRC:
1068 (SET.387) ZV.LP-03/366BP-05
BAZ 902027-01
Parcela: M1 Red: 45 Grob: 9
Ukop: 11.07.2023.g.

PARCELA
SELIMOVIĆ NIJAZ 1973
SELIMOVIĆ NISAD 1976
SELIMOVIĆ OMER 1979
SELIMOVIĆ OMER 1952
SELIMOVIĆ OSMO 1935
SELIMOVIĆ RAHMAN 1926
SELIMOVIĆ RAMIZ 1973
SELIMOVIĆ RAMIZ 1968
SELIMOVIĆ RAMIZ 1965
SELIMOVIĆ RAMIZ 1969
SELIMOVIĆ RAMIZ
SELIMOVIĆ RAMIZ 1951
SELIMOVIĆ RAMO 1942
SELIMOVIĆ RAMO 1938
SELIMOVIĆ RAMO 1959
SELIMOVIĆ RAMO 1921
SELIMOVIĆ REŠID 1936
SELIMOVIĆ RIZO 1965
SELIMOVIĆ RIZVO 1927
SELIMOVIĆ SABAHUDIN 1964
SELIMOVIĆ SABIT 1974
SELIMOVIĆ SABRIJA
SINANOVIĆ HAŠIM 1974
SINANOVIĆ HAZIM 1971
SINANOVIĆ HIMZO
SINANOVIĆ IBRAHIM
SINANOVIĆ IDRIZ
SINANOVIĆ KASIM
SINANOVIĆ KEMAL
SINANOVIĆ MEHO
SINANOVIĆ MENSUR
SINANOVIĆ MIRZET
SINANOVIĆ MURIZ
SINANOVIĆ NURIF

SMAJIĆ ALIJA 1943
SMAJIĆ ALMIR 1976
SMAJIĆ ALJO 1949
SMAJIĆ AZIZ 1963
SMAJIĆ AZMIR 1977

FOČA
HAN PIJESAK
ROGATICA
SARAJEVO
SOKOLAC
SREBRENICA
SREBRENIK
UGLJEVIK
VIŠEGRAD
VLASENICA
ZVORNIK
8372...

PARCELA
M 10

GDJE
GDJE
JE?

"Mi bismo se mogle okrenuti tim našim pustim šumama gdje smo ispratile svoje sinove koji se nikada nisu vratili, za koje nikada nismo ništa definitivno saznale, da li su mrtvi ili živi, ili gdje su im ostale kosti."

Mirsada Malagić,
svjedočenje pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju

12
9
3
6
MAJKA

JUL
P U S Č P
1 2
3 4 5 6 7 8 9
10 11 12 13 14 15 16
17 18 19 20 21 22 23
25 26 27 28 29 30

1936

Sjećanje na sve ove događaje svakodnevna je slika svijeta preživjelih, a osobito onih koji ni trideset godina poslije još nisu pronašli svoje najmilije. Za njih svaki dan izgleda kao zaustavljeni trenutak jula 1995. godine. Za njih ovozemaljski život nije ništa drugo nego ogledalo vlastite boli.

“Srebrenica se pretvara u najveću klaonicu. Poginuli i ranjeni neprestano se dovlače u bolnicu. Nemoguće je opisati. Svake sekunde po tri smrtonosna projektila padnu na ovaj grad. U bolnicu je trenutno dovučeno sedamnaest poginulih, pedeset i sedam teže i lakše ranjenih. Da li iko na svijetu može doći da vidi tragediju koja se dešava Srebrenici i njenim stanovnicima? Ovo je nečuven zločin koji se izvodi nad bošnjačkim stanovništvom Srebrenice. Populacija u ovom gradu nestaje. Da li iza svega stoji Akaši, Butros Gali, ili neko drugi, bojim se da za Srebrenicu neće više biti bitno.”

Posljednji izvještaj iz Srebrenice, 10. 7. 1995, Nihad Ćatić

JUNUZ 1952
SREBRENICA

UN

HQ
DUTCHBAT

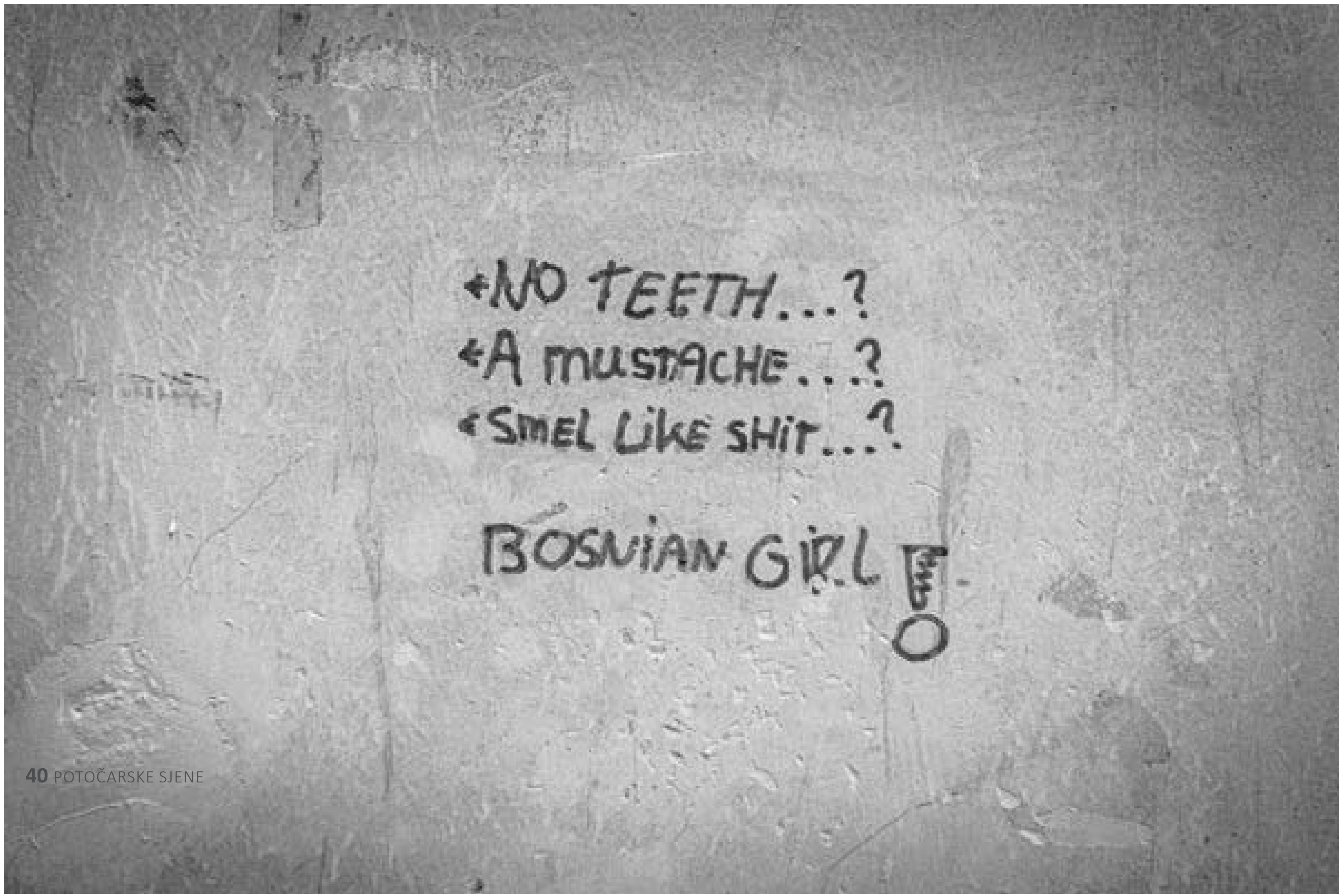
NO TEETH...?
A MUSTACHE...?
SMEL LIKE SHIT...?
BOSNIAN GIRL!

TRAUMA I SUČELJAVANJE
TRAUMA & RECONNECTION
WELCOME TO THE ENCLAVE
SREBRENICA

12 C. COY

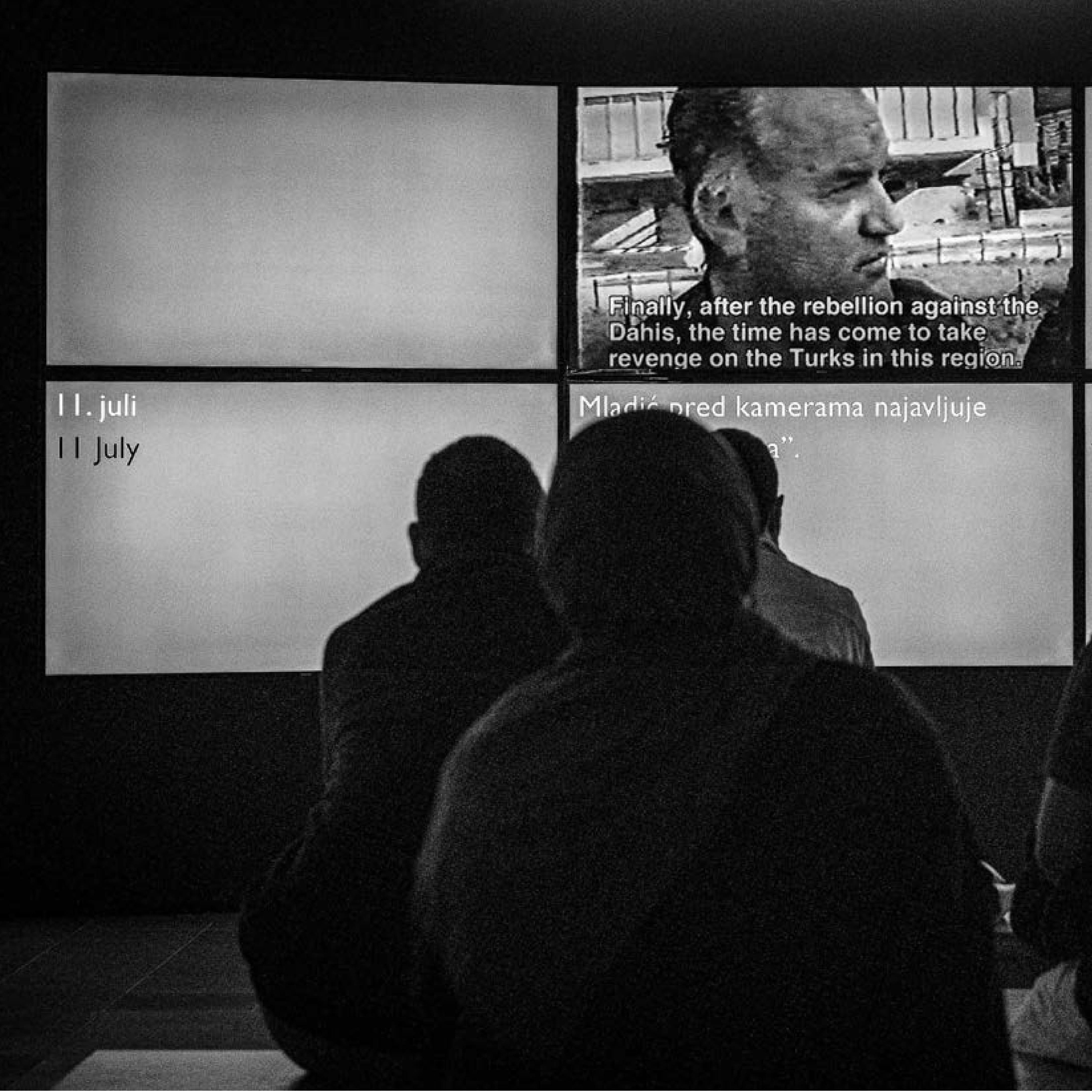
Finally, after the rebellion against the Dahis, the time has come to take revenge on the Turks in this region.
11. juli
11 July
Mladić pred kamerama najavljuje

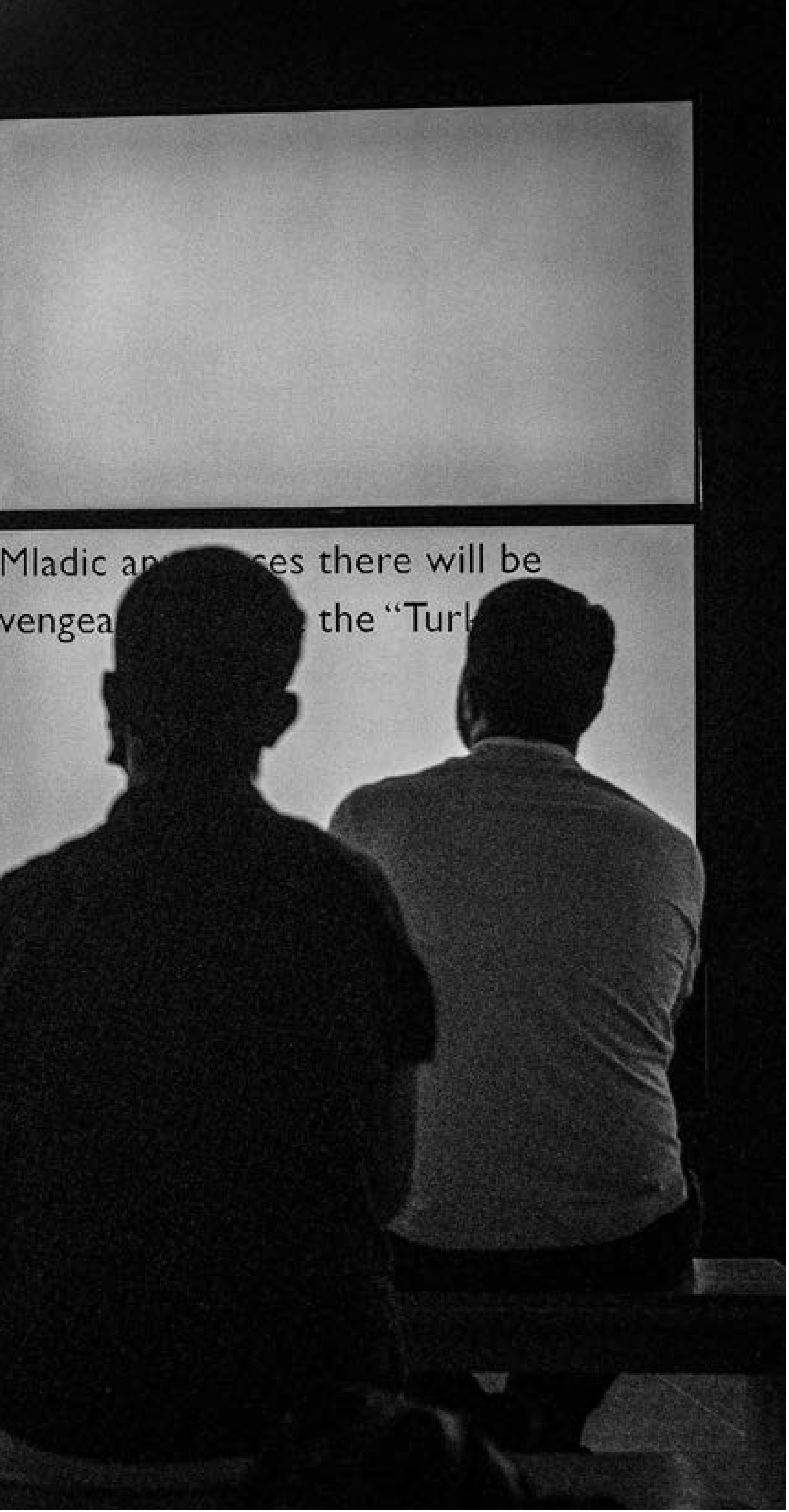

"Uoči još jednog velikoga praznika srpskoga poklanjamo srpskome narodu ovaj grad. I napokon došao je trenutak da se posle Bune protiv dahija Turcima osvetimo na ovom prostoru."

Ratni zločinac Ratko Mladić prilikom zauzimanja Srebrenice, 11. 7. 1995.

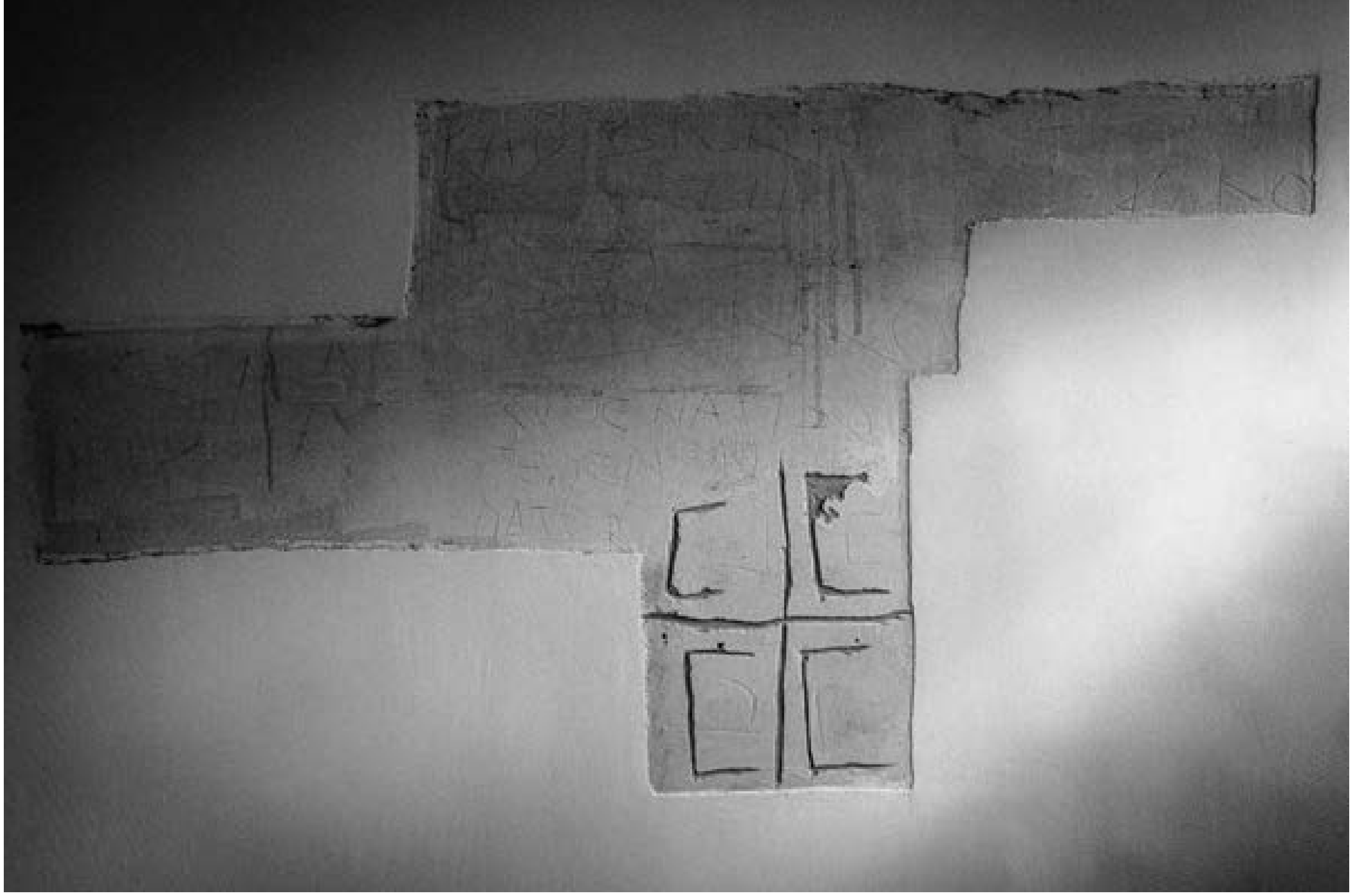

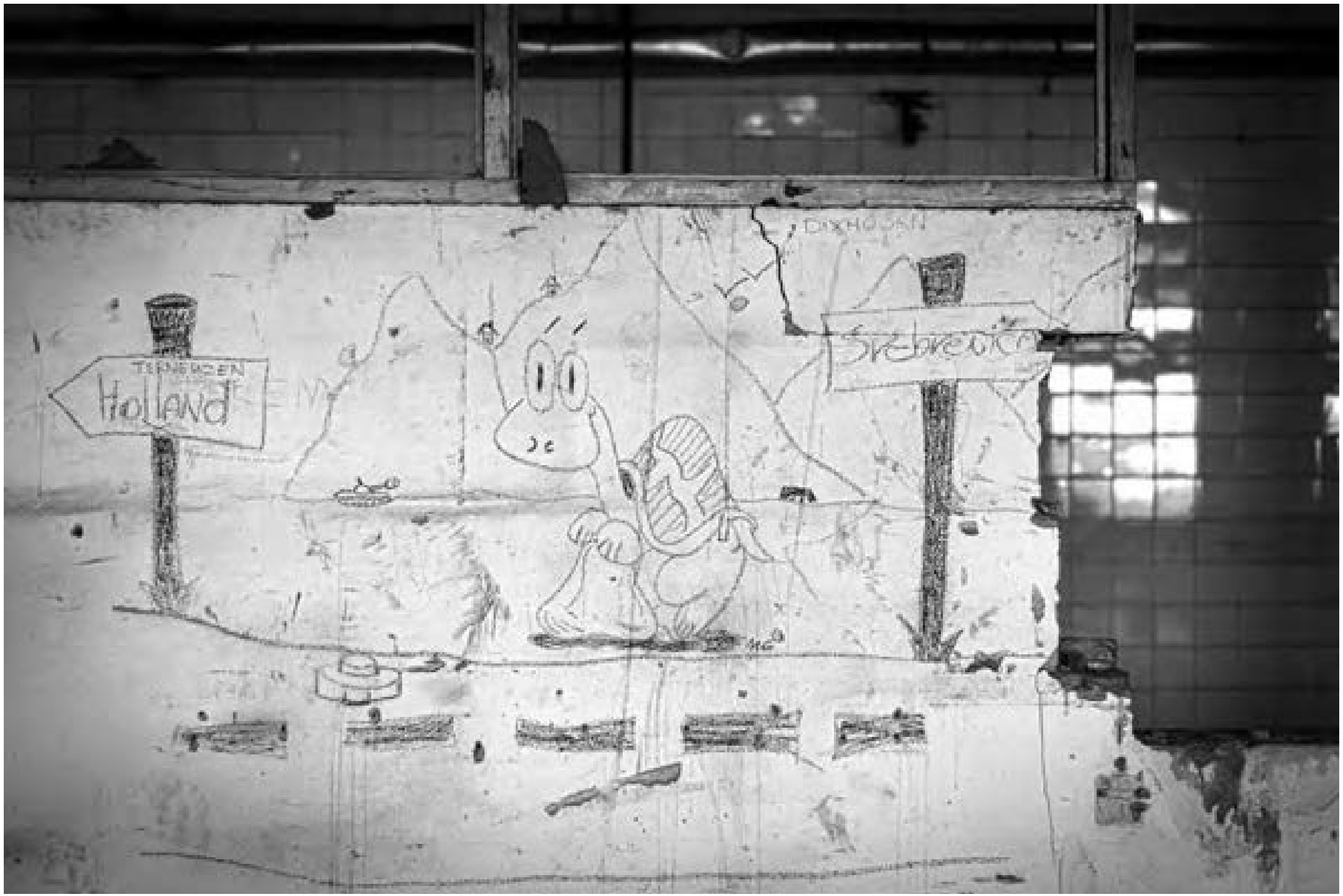
Holland
Srebrenica

“Sada ste pod zaštitom Ujedinjenih nacija...
Nikada vas neću napustiti.“

Philippe Morillon, general snaga Ujedinjenih nacija, Srebrenica, mart 1993.

2203
2202
2201

172
170

Priča o Srebrenici nije završena.
I nikada neće biti. Sve dok ne počnemo iz takvih priča učiti lekcije o životu i odnosu prema njemu, prema ljudima i neljudima, prema dobru i zlu.

403

U toj tišini fotografija postaje nijemi svjedok vremena. Ove fotografije nisu samo vizualni prikazi, već trag duše, lom srca, krik koji se ne čuje, ali se snažno osjeća.

115
116
117
118
119

CRVENA
BOJA

103

86.

Istina su oni brojevi na tabutima, ruke spuštene na njih. Istina je onaj trenutak kada članovi porodice podižu tabute iznad svojih ramena, zbunjeni lahkoćom svojih roditelja, braće, rodbine, prijatelja. Ponekad ono što nose nije ništa više od pokoje pronađene kosti.

Jer pogledati te žene znači suočiti se
s onim što nismo spriječili.
S onim što još traje.

66.

Preživjeli često žive "u sjeni Drugog svijeta", u trajnom odnosu s onima koji su ubijeni. Njihova svakodnevica oblikovana je prisutnošću odsutnih: sinova, muževa, braće, očeva... Mnogi od njih nikada nisu pronađeni, pa preživjeli tako ne mogu posjetiti ni grobove najmilijih kao mjesta na kojima bi njihova ovozemaljska tuga mogla pronaći svoj odraz i utjehu.

Povijest je i ono što odlučimo pamtiti, kao i način na koji pričamo o tome. U toj odluci krije se istina ne samo o prošlosti nego i o sadašnjosti, pa i o konturama budućnosti budemo li dovoljno odlučni i hrabri da je gradimo na istini.

11.7.1995.
mira

50
49

OPCINA

I svakog 11. jula koraci prema Potočarima nisu samo put prema mezarju. To su hodočašća prema istini. To je onaj jedan dan u godini kada se ovaj prostor ispuni ljudima i kada nastanu prizori nalik onima iz svetih knjiga.

91
93
95
97
99.

98.
96.
94
92

الفاتحة
I NE RECITE ZA
ONE KOJI SU NA
ALLAHOVOM
PUTU POGINULI:
"MRTVI SU"
NE, ONI SU ŽIVI

الفاتحة

Poruka Srebrenice je univerzalna:
da se zlo može dogoditi svuda
gdje šutnja zamijeni odgovornost,
a ravnodušnost čovječnost.

الفاتحة
I NE RECITE ZA
ONE KOJI SU NA
ALLAHOVOM
PUTU POGINULI:
"MRTVI SU"

Tamo, na tom mjestu, sjene ubijenih i dalje hodaju s preživjelima, s onima koji svakodnevno prolaze pored nišana u Potočarima i svjedoče tišini koja je preglasna da bi se tek tako mogla zanemariti.

Ja-sin

الفاتحة
I NE RECITE ZA
NE KOJI SU NA
ALLAHOVOM
PUTU POGINULI:
NE, ONI SU ŽIVI

الفاتحة
I NE RECITE ZA
ONE KOJI SU NA
ALLAHOVOM
OSJEĆATE

الفاتحة
NE RECITE ZA
NE KOJI SU NA
ALLAHOVOM
TU POGINULI:
"MRTVI SU"
ONI SU ŽIVI
LI VI TO NE
OSJEĆATE
MUJIĆ
(HASAN)
SELIM
950-1995
PODGAJ
REBRENICA

HREN
(ALEKSANDAR)
RUDOLF
SREBRENICA
SREBRENICA

UN
UN

Genocid u Srebrenici, koji su Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY), Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove (IRMCT) i Međunarodni sud pravde (ICJ) službeno presudili zločinom genocida, ostaje najmračnija stranica savremene evropske povijesti nakon Drugoga svjetskog rata.

"Ne bojim se smrti", rekla je, "ali bojim se toga... Da mi je samo vidjeti njegov mezar i nišan, pa neka odmah umrem." Nažalost, Hajrija to nije dočekala.

الفاتحة
I NE RECITE ZA
ONE KOJI SE NA
ALLAHOVOM
PUTU POGINULI:
"MRTVI SU"
NE, ONI SU ŽIVI
ALI VI TO NE
OSJEĆATE
BEŠIĆ
(SALIH)
SALKO
1963-1995
الفاتحة
I NE RECITE ZA
ONE KOJI SE NA
ALLAHOVOM
PUTU POGINULI:
NE, ONI SU ŽIVI
ALI VI TO NE
OSJEĆATE
(MEHMED)
1929-1995
SREBRENICA
SREBRENICA

I NE RECITE ZA
ONE KOJI SU NA
ALLAHOVOM
PUTU POGINULI:
NE, ONI SU ŽIVI
ALI VI TO NE
OSJEĆATE
BEGIĆ

Srebrenica
juli 1995
Srebrenica
juli 1995

BROJ ŽRTAVA
GENOCIDA PREMA
POJEDINIM OPĆINAMA
KOJI NIJE KONAČAN
BRATUNAC
BIJELJINA
FOČA
HAN PIJESAK
ROGATICA
SARAJEVO
SOKOLAC
SREBRENICA
SREBRENIK
UGLJEVIK
VIŠEGRAD
VLASENICA
ZVORNIK
8372...

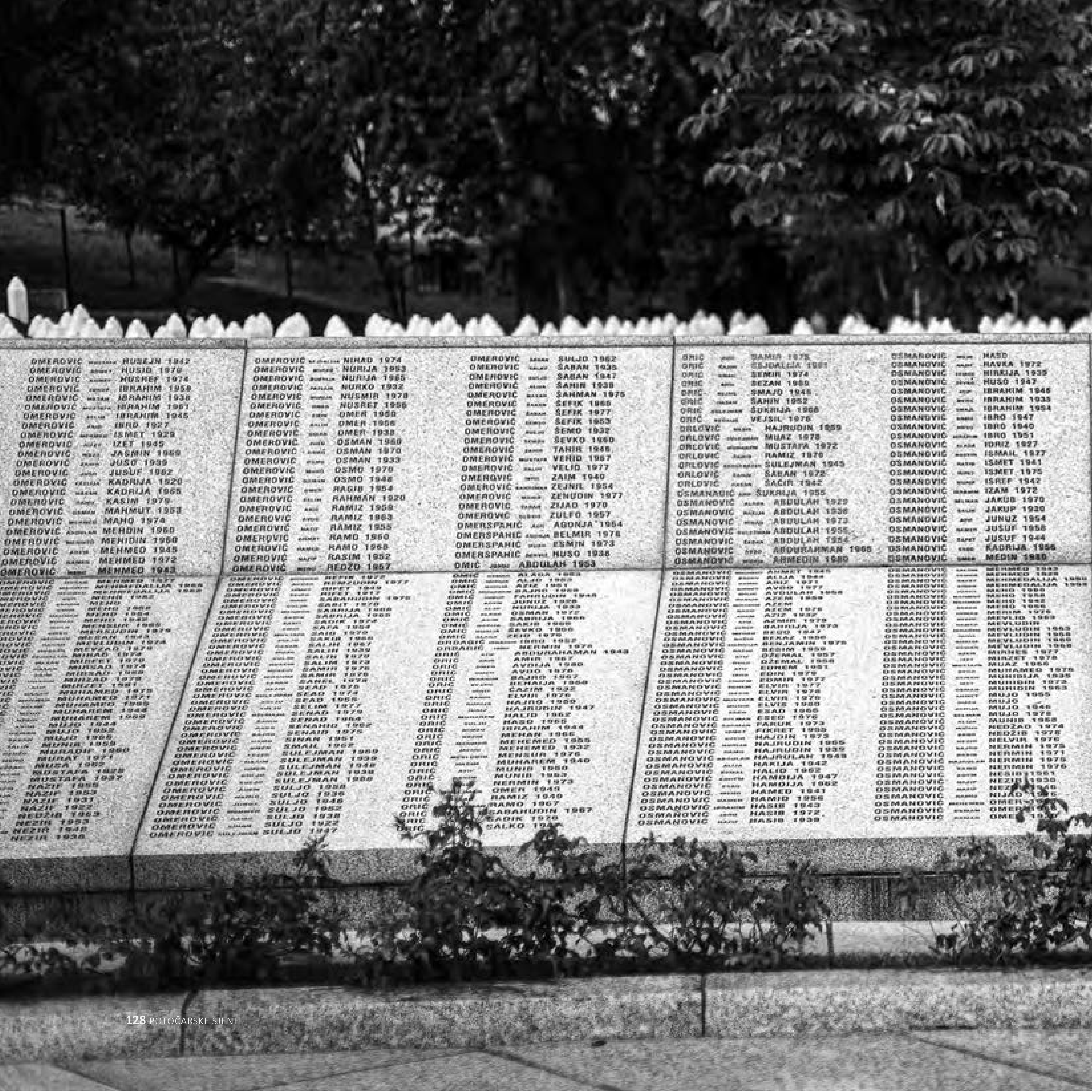
OMEROVIĆ NIHAD 1974
OMEROVIĆ NURIJA 1993
OMEROVIĆ NURIJA 1965
OMEROVIĆ NURKO 1932
OMEROVIĆ NUSMIR 1978
OMEROVIĆ NUSRET 1956
OMEROVIĆ OMER 1958
OMEROVIĆ OMER 1956
OMEROVIĆ OMER 1938
OMEROVIĆ OSMAN 1960
OMEROVIĆ OSMAN 1970
OMEROVIĆ OSMAN 1933
OMEROVIĆ OSMO 1979
OMEROVIĆ OSMO 1948
OMEROVIĆ RAGIB 1954
OMEROVIĆ RAHMAN 1920
OMEROVIĆ RAMIZ 1959
OMEROVIĆ RAMIZ 1963
OMEROVIĆ RAMIZ 1955
OMEROVIĆ RAMO 1960
OMEROVIĆ RAMO 1968
OMEROVIĆ RASIM 1952
OMEROVIĆ REDŽO 1957
OMEROVIĆ SULJO 1962
OMEROVIĆ ŠABAN 1936
OMEROVIĆ ŠABAN 1947
OMEROVIĆ ŠAHIN 1939
OMEROVIĆ ŠAHMAN 1975
OMEROVIĆ ŠEFIK 1960
OMEROVIĆ ŠEFIK 1977
OMEROVIĆ ŠEFIK 1963
OMEROVIĆ ŠEMO 1932
OMEROVIĆ ŠEVKO 1960
OMEROVIĆ TAHIR 1948
OMEROVIĆ VEHID 1967
OMEROVIĆ VELID 1977
OMEROVIĆ ZAIM 1940
OMEROVIĆ ZEJNIL 1954
OMEROVIĆ ZENUDIN 1977
OMEROVIĆ ZIJAD 1970
OMEROVIĆ ZULFO 1957
OMERSPAHIĆ AGONJA 1954
OMERSPAHIĆ BELMIR 1976
OMERSPAHIĆ ESMIN 1973
OMERSPAHIĆ HUSO 1938
ORIĆ ABDULAH 1953
OSMANOVIĆ HASO
OSMANOVIĆ HAVKA 1972
OSMANOVIĆ HIRKIJA 1939
OSMANOVIĆ HUSO 1947
OSMANOVIĆ IBRAHIM 1946
OSMANOVIĆ IBRAHIM 1935
OSMANOVIĆ IBRAHIM 1954
OSMANOVIĆ IBRO 1947
OSMANOVIĆ IBRO 1940
OSMANOVIĆ IBRO 1951
OSMANOVIĆ IDRIZ 1927
OSMANOVIĆ ISMAIL 1927
OSMANOVIĆ ISMET 1941
OSMANOVIĆ ISMET 1975
OSMANOVIĆ ISREF 1942
OSMANOVIĆ IZAM 1972
OSMANOVIĆ JAKUB 1970
OSMANOVIĆ JAKUP 1930
OSMANOVIĆ JUNUZ 1954
OSMANOVIĆ JUSUF 1958
OSMANOVIĆ JUSUF 1944
OSMANOVIĆ KADRIJA 1956
OSMANOVIĆ MEDIN 1980

P
R

الفاتحة
I NE RECITE ZA
ONE KOJI SU NA
ALLAHOVOM
PUTU POGINULI:
"MRTVI SU"
NE, ONI SU ZIVI
ALI VI TO NE
OSJECATE